

EL BOTIQUÍN DE JOAN ANTONI FORS I CORNET PER A LA CURACIÓ I REMEI DELS ACCIDENTS I MALS PEREMPTORIS MÉS COMUNS DELS MARINERS (1837)

Begonya Torres Gallardo

Al'arxiu del Centre d'Estudis de Sant Cebrià (CESC) es conserva un exemplar de l'obra *Régimen y modo de gobernarse los que dirijan los medicamentos que se incluyen en el Botiquín que son los más precisos para la curación y remedio de los accidentes y males perentorios más comunes a que pueden estar sujetos los marinos* (Barcelona, Imprenta de Gaspar Bajada de la Cárcel, 1837) de Joan Antoni Fors i Cornet (fig. 1).

Fig. 1. Portada

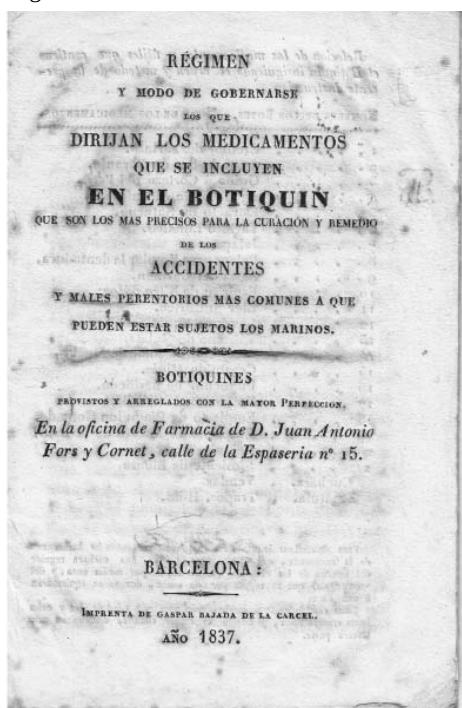

Fig. 2. Relació dels medicaments i útils

El llibre, un petit manual de 15x10 cm i 17 pàgines, s'inicia amb la “relación de medicamentos y útiles”¹ que ha de contenir una farmaciola (fig. 2). Es presenten un total de 21 medicaments i cinc útils, entre ells una cullera que servirà com a mesura tal com indica el propi autor en la “NOTA” al final de la pàgina: “Para determinar la cantidad de los medicamentos he hecho uso de la cucharada, que es la capacidad de una cuchara regular del tamaño de las de plata que se regula por media onza, y del vaso regular que se reputa por seis onzas, dos vasos equivaldrán à una libra.”

L'obra se centra en explicar el règim d'aplicació d'aquests medicaments i útils per a guarir les malalties més comunes entre els mariners (fig. 3). Entre elles hi trobem còlics, febres, refredat, mal de coll, flatulències, dolor reumàtic, borratxeres, mal de queixals, cremades, furòncols, fractures, cops, ferides per instruments tallants i punxants, i ferides per armes de foc.

Fig. 3. Índex de les malalties

INDICE.	
<i>De las enfermedades que se refieren en esta Instruccion.</i>	
<i>Relacion de los medicamentos y utiles que contiene el Botiquin insinuando el orden y metodo de esta Instruccion.</i>	
	Pagina.
Purga	3.
Vómito.	id.
Cólico, cursos, cámaras, flujo de vientre, diarrea	id.
Calenturas, fiebres particularmente tercianas.	4.
Refrescante	5.
Resfriado	id.
Tos	6.
Mal de garganta, Angina, Esquinancia.	id.
Accidentes ó Convulsiones.	id.
Platos, Vientos, Eructaciones	7.
Dolor de Vientre.	8.
Mal de Madre, Histérico.	id.
Borrichera ó Embriaguez	id.
Dolor Reumático ó Reumatismo.	9.
Mal de Ojos	id.
Dolor de Muelas.	10.
Modo de blanquear y fortificar la dentadura.	id.
Quemaduras	11.
Sabañones.	id.
Llagas ó Ulceras.	12.
Fluorcos ó Divicos	id.
Tumores	id.
Golpes ó Contusiones	13.
Torceduras de los Pies.	id.
Fracturas	id.
Heridas por instrumentos cortantes y punzantes	
Cortes y punzadas.	15
Heridas por armas de fuego	16
Advertencia	id.

Fig. 4. Com guarir ferides per arma de foc

(16)
Heridas por armas de fuego.
 Quando ha herido una bala, debe examinarse si ha quedado en la herida algun cuerpo extraño, como madera, piedra, la misma bala, todo, pedazos de ropa u otra cosa, los cuales si es posible, se deben extraer; limpiar la herida antes de aplicar remedio lavandola con un poco de agua tibia ó fresca para quitar los cuajaronnes de sangre, tierra, arena etc. que podrian haberse introducido y se opondrian á su reunion. Mientras no sea mucha la sangre que sale de la herida, se pondrán unas hilas empapadas de (13).
Bálsamo de Malats algo tibio, las que sin tocarlas nunca, se remojarán solamente dos veces al dia con el mismo bálsamo, cuya operacion habiendose practicado debidamente puede tenerse por bien asegurada la curacion. En lo demas me remito á lo que se espone en los cortes y punzadas. *Vasee.*
ADVERTENCIA.
 Como haya hecho esta corta instruccion ó régimen para gentes que no tienen motivo de conocer la medicina, me he valido de un lenguaje inteligible en esta clase, y en los términos tecnicos de la facultad de los que están mas al corriente.

¹Al llarg del treball es presenta la transcripció literal de diferents fragments del *Botiquín* i del *Prontuario Médico* escrits per Fors i Cornet. En tots els casos s'ha mantingut la grafia original utilitzada per l'autor.

La fig. 4 mostra la pàgina 16 del llibre on s'explica com procedir davant d'una ferida d'arma de foc. Com es pot observar, l'autor parla d'un dels medicaments "Bálsamo de Malats" que es correspon, com indica, al fàrmac número 13 de la seva llista de remeis.

Al final d'aquesta pàgina 16 l'autor incorpora una "ADVERTENCIA" on posa de manifest la seva intenció al fer l'obra: "Como haya hecho esta corta instrucción ò régimen para gentes que no tienen motivo de conocer la medicina, me he valido de un language inteligible en esta clase, y en los términos tecnicos de la facultad de los que estàn mas al corriente" (fig. 4).

Fors i Cornet publicà en 1834 una obra molt més extensa (la primera edició constava de 90 pàgines) titulada *Prontuario Médico*. El *Botiquin*, publicat tres anys després, és un resum molt més petit i manejable el que el feia més útil pels mariners durant el seus viatges.

Hem pogut consultar la tercera edició del *Pontuario Médico* de Fors, publicada el 1850, en la Biblioteca Digital Hispánica de la Biblioteca Nacional de España (<http://bdh.bne.es/bne/search/detalle/1831771>). Aquesta edició, "corregida y considerablemente aumentada" del *Prontuario* constava de 287 pàgines i en ella Fors especifica de manera més detallada a qui es dirigeix la seva obra: "Siendo los BOTIQUINES la cajas portátiles provistas de los medicamentos y útiles mas precisos para cuando ocurra alguna pronta necesidad, regularmente se usa de ellos, ya en el trecho de una navegacion larga, ya en el viaje á despoblado ó ya finalmente en parte donde se hallen distantes los profesores del arte de curar, debiendo ser de mucho provecho, á los navegantes, cuerpos militares ambulantes, casas solares, gente del campo que distan de poblado, y aun á los mismos médicos y cirujanos para aquellos casos de precision que no dan lugar ni tiempo como me lo ha demostrado la experiencia infinitas veces".

Aquest tipus d'obres eren freqüents i feien la funció de manuals de primers auxilis per ser utilitzats, com ja ens indica Fors i Cornet, per persones no expertes en medicina o farmàcia tant de vaixells de guerra com mercants i també per a persones que vivien en llocs allunyats.

Aquests manuals podien acompanyar farmacioles físiques que contenien el medicaments i materials que s'hi aconsellaven. Així en la portada del *Botiquín*, es pot llegir: "Botiquines provistos y arreglados con la mayor perfección. En la

oficina de Farmacia de D. Juan Antonio Fors y Cornet, calle de la Espaseria nº 15. Barcelona” (fig. 1).

En la tercera edició del *Prontuario*, Fors no només explica els medicaments que ha de contenir la farmaciola, sinó que en aquest cas en que recomana 48 remeis i 13 útils, indica també quina distribució han de tenir dintre de la farmaciola per a accedir-hi més ràpidament en cas d'una urgència i per a la seva millor conservació: “El botiquín se dividirá en tres partes, la primera que es la que se presenta a la vista cuando se abre contendrá treinta y tres botes con medicamentos que conforme á su estado y circunstancias deberán ser de diferente tamaño ecsactamente tapados, numerados y rotulados; la segunda constará de ocho secciones en las que se incluirán los ungüentos, emplastos, trapos, vendas, hilas, balanzas con sus pesos y demas instrumentos prenotados; y la tercera tendrá tambien otras tantas secciones en que estarán las flores, yerbas y semillas que se espresan, dando al botiquín la forma y capacidad que mejor acomode y convenga”.

Com es pot llegir a la porta del *Botiquín*, Fors i Cornet tenia una farmàcia a Barcelona on s'hi traslladà l'any 1821. Abans va tenir una apotecaria a Canet de Mar, com consta en el seu fulletó propagandístic “REMEDIO VERMIFUGO del Licenciado D. Juan Antonio Fors y Comet, Boticario de la Villa de Canét de Mar”. No s'especifica la data d'impressió i no s'ha pogut determinar documentalment el temps en que Fors va estar establert a aquesta localitat (Jordi i González, 1996).

Cercant informació sobre Joan Antoni Fors i Cornet, hem pogut comprovar que la seva obra més coneguda és el *Prontuario Médico*, la primera edició del qual s'anuncià a la premsa del moment. Així per exemple, en *El Vapor : periódico político, literario y mercantil de Cataluña*, de 26 de juny de 1834, s'anuncia a la pàgina 4 aquest llibre i s'especifica on es pot adquirir: “Véndese en la librería de Gorchs, bajada de la Cárcel”. A part de la informació trobada sobre el *Prontuario*, hem trobat només una referència al fulletó editat a Canet de Mar en el treball de Ramón Jordi i González de 1996 publicat a la revista Gimbernati. No hem trobat cap referència al *Botiquín*, ni tampoc cap còpia d'aquesta obra (en format paper o digital) excepte la conservada el CESC. Això ens fa pensar que hi ha d'haver molt pocs exemplars del *Botiquín*, el que fa de l'exemplar que es conserva al nostre arxiu una obra encara més valuosa.

Desconeixem l'ús que es va donar al *Botiquin* però potser va ser utilitzat per algun mariner del nostre poble o de poblacions properes, tal com Fors i Cornet proposava en el títol de l'obra. Tampoc podem descartar que fou utilitzat per persones que vivien en algun mas aïllat. En el S. XIX l'accés a la medicina no era universal i moltes vegades l'única informació de la que es disposava per mirar de guarir les malalties era la que procedia d'obres com el *Botiquín* del Dr. Joan Antoni Fors i Cornet.

Bibliografia

Fors y Cornet, J.A. (1850). *Prontuario Médico con relación á los medicamentos más esenciales y precisos que debe contener un botiquín, para su uso en las enfermedades perentorias mas comunes tanto internas como internas. Tratado Útil a toda clase de personas, y muy particularmente á los marinos, cuerpos militares en campaña, y jente del campo distantes del médico, cirujano y farmacéutico*. Tercera edición. Barcelona: Imprenta barcelonesa de José Ribet.

Jordi i González, R. (1996). Un fulletó propagandístic i una hipòtesi per a un millor coneixement de la difusió de medicaments secrets i Fantasiosos. *Gimbernat*. 25, 131-139.

Vapor, El. Año 2, no. 078 (26 jun. 1834). Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA). Ateneu Barcelonès; Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona; Biblioteca de Catalunya. URL: <http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/vapor/id/401/show/400>